

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

II.

DE A BILICKE nem az a játék, amely a farakást helyettesítheti! A zölddisznó legendája lesüllyedt a tudatvédő feledés alá. Nem akart többé rá gondolni s nem gondolt rá. Százszorszép ott járt a mese-terebély minden ágacskájában, mint nedv a fában s ez a csók a nedvet keserítette meg. Csodálatos: a tanító kisasszonyt nap- nap után látta, de amióta mesekosztüméből kivetkőzött, neki is az lett, ami másnak: satnya vénlány, aki egy pillanatra sem hozhatta vissza belé a csók borzalmát. Húzódott tőle, mint a helyettes bíróék kerítésétől, amelynek Pisti valaha nekiszorította, de nem kavarta föl benne azt a pillanatot. Viszont elég volt a Zölddisznólegenda leg- elhagyottabb tárnájába bocsátkoznia s e tárnák Százszorszép mérges leheletével járták át s a kis terem szorongása fojtogatta. Mintha azt a csókot nem is a kisasszony, de az adta volna, akinek a kisasszony jel- meze volt: az életté erőszakoskodó mese.

Nem akart többé a farakásról hallani, de a hősiesség, melybe a farakáson belékóstolt, hús és ideg mohóságával követelőztek. A mese kihalt, de az élet titkokat derengetett előtte, egész titok-szövevényt. Ez a szövevény évek óta gomolygott körülötte, csak ő nem ért rá észre- venni. Érezte, hogy a kezébe akadt fonalak messzevisznek s ő a farakás mellett akart maradni. Most, hogy a farakás nem volt többé, elkerül- hetetlenül eszmélt rájuk. Titok és hősiesség igénye bennük varázsolta újjá a tüske-erdőt, a Zölddisznót s a juhászlegénység örömeit. A vesze- delem borzongásai, a rajongó elrévülések új anyag felé nyujtották csápjaikat. Csak a nevek és alakok változtak, a lélek ösztöne a régi maradt. A Proteus-szerűen alakuló elem, amely elébb a Zölddisznó legendája volt, az Apai Titok dzsungelévé sűrűsödött.

Zoltán a szüleivel sosem járt templomba, de vasárnap reggel gyakran látott párbafogózott, ünneplős lányokat, amint a cipőjükből kiduzzadt lábukat nyikorgatva siettek el a kapu előtt. Fodros rékli- jükön olcsó csattal odatűzött székfü vagy viola fityegett s a szabad kezük a nyolcadrét zsebkendő mellett zománcos táblájú könyvet szo- rongatott. A könyvecske jobb sarkán ezüst kehely díszlett, Zoltánnak sok éven át ez a kehely jelentette a vasárnapot.

Az iskola aztán őt is átvezette a templomba. Roppant helyiség volt a templom, tíz ház is elfért benne. Ők a kóruson ültek, mégis mere- getnie kellett a nyakát, ha a mennyezet arany betűiig akart pislantani.

A hátuk mögött hatalmas csövekben dübörgő énekszó bögött. A rektor nagy vállrándítások közt nyomkodta az orgona fekete-fehér sávocskaít. Gulyás Písti s egy másik kamasz fújtattak, de derekasan kellett fújtatniuk, mert ha abba hagyták, rögtön kiállt a szusz az orgonából is. Ilyenkor a hívek a kórusra néztek s a rektor dühösen ripakodott a fiúkra.

Zoltán a kórus szélén szorongott, az énekmutató tábla közelében s néha kisiskolás volt, lehetőleg visszahúzódott az első sorból: félt a párkánytól, amelyen túl a templom üressége tátogatott. Két nagyobbacska gyerek válla közt kandított át a párkány világvégén. Az előtte állók össze-összebújtak, meg szétváltak, hol az ő hátukat látta, hol a templomot, de ez csak fokozta benne a nagyság érzetét. Különös, tiszteletgerjesztő világ volt ez a templom. Az a sokféle asszony, ember, leány, legény, akik az utcán kiabálnak, vihognak, sírnak és sietnek, itt simatükrű tóvá csitúl, mintakertté, ahol a kórus alá vannak ültetve a tarkakendős lányok, a rag alá a fekete vénasszonyok, a túlsó félen a fia-borjas polgárság tubarózsa fejei bólogatnak s az orgonával szemben a másik kóruson a legények darázsfészke csügg. Még a kisiskolás lányoknak is megvan a helyük, ott csücsülnek legelől s az úrasztal terítőjét nézik a meredt kis szempillájuk alul. Hosszú, támlátlan padjaik rózsaszín pántlikaként szegik a felnőttek tábláit.

Aki azonban a legjobban érdekelte, az a tisztelendő úr volt. Hogy méltatlankodott, amikor először mutatták neki. Az iskolába járása második vagy harmadik napján történt.

— KöszönjeteK szépen a tisztelendő úrnak, intette őket a kisasszony.

Zoltán szíve megkondult, mint a félrelökött harang: jaj az édesapja van itt. De hiába tekintett körül, csak egy nagy fekete embert látott, közömbösen haladt el az udvaron lézengő gyerekek közt, akik hangos kórusban bögték az «adjonistenjónapot»-ot.

— Ez nem a tisztelendő úr, bizonygatta a mellette álló jegyző Lajcsikának.

De Lajcsika ismerte a tisztelendő urat, hisz járatos volt hozzájuk s megvetéssel nézte az elébeültetett első gyereket, aki még ennyit sem tud. Zoltán lenyelte a kíváncsiságát, csakhogy megtakarítsa a Lajcsi gúnykacaját. Csak magában latolgatta, forgatta a tisztelendő fogalom hihetetlen kettéhasadását.

A templomban újra ott találta a fekete embert s a lökdösődő fiúk megint azt mondták:

— Vigyázz mármeg a tisztelendő úr is idenézett.

Mekkora hatalom volt ez a másik tisztelendő. Az egész templom neki épült, az emberek óerte vettek új ruhát s óerte sereglettek össze. Nem is a kapun jött be, mint a többiek, külön ajtaja nyílt a papház felé. Amikor belépett, az iskolás lányok felálltak, az első sorban ülő úrfélék is meghajoltak, a tisztelendő úr meg éphogy visszabólintott s külön fafaragásos, bársonyterítés padba ült, ki a szószék alá. A zoltár-

ból is kivált a hangja: megmegsarkantyúzta az öregek húzós énekét s biztató pillantásokat vetett, ha a ritkább dícséreteknél ki-kihagyott a gyülekezet ének-mersze. Még az orgona tempóját is ő diktálta fel-felvetett tekintetével.

A második ének után fogta a könyvet, selyemtalárját a karjára vette s lassan, kimérten nekiindult a katedra lépcsőjének. Úgy szabta a lépéseit, hogy akkorra helyezze el a biblia fölé a jelzős imakönyvet, amikor az öreg Varga bácsi is kikanyargatta a maga cifrázatát. Az öreg Varga már csak kék bibircsókos tömeg, olyan mint a puffadt gomba, de negyven évet kúratoroskodott, tőle senki fia el nem veszi a cifrázatokhoz való jogát. A sorokat már nem is éneкли, csak az utolsó taktusnál kap bele s a szőlőhegyen gyűjtött egyheti erejét erre a legutolsó cifrázatra tartja, amelyet az imádság-felállást megelőző pillanatokban bocsát az elcsendesült boltok alá. Olykor a tisztelendő úr előbb helyezte le az imádságos könyvét, mint Varga bácsi a szufla-fölöslegét; ilyenkor megigazította a könyvben a hímes jelzőt, összeszedte az arcát, mint aki most szippantja össze az áhitatot. De ha megkésett két lépcsővel, nem volt szükség erre az összeszedelőckedésre, egybekulcsolta a kezét s azon pillanatban szétbocsátotta a hangját a gyülekezet fölött.

S ez a szétbocsátott hang nem volt mindennapi! Mintha nem is egy embertorok sivította volna elő, fékevesztett, tisztító elem tombolt a nyáj fölött, amely leeresztette, összedugta a fejét, mint birkák a viharban. Ha Zoltán előrébb lett volna a nyelvtanban, e süvöltés-hullámoktól gyakran számonkérhette volna az elszakított alanyt vagy állítmányt s szánhatta volna a befejezetlen körmondatokat, amelyek, mint elszakadt gyöngysor, reménytelenül hullatták szét a mellékmondataikat: kapja föl, akinek szüksége van rájuk. Fantasztikussá rojtosodott, szagatott, összegomolyodott volt a szellemvilág, amely szavai áráján tétova vitorlákkal imbolygott tova. Hol a természettudósokat idézte az úrasztala elé, hol a világ hatalmasai ellen szórt súlytalan malomköveket s mindez oly reménytelen mutatvány volt, hisz nem akadt ember, aki egy kukkot is értett volna a monológból. A hang pótolta mindent. Ez a hang, amely az elállt orgona helyén harsant fel, egy másik orgona volt, de mennyivel emberibb, majdnem: állatibb; sírt, jajgatott, mint márdal vagy farkasüvöltés.

Zoltán újra és újra föltette a kérdést: vajjon az ő apjából kikerülne-e ez a hang? Hisz az ő apja is tisztelendő! Sőt az apja az igazi tisztelendő, ez csak valami bitorlóféle lehet. Arra nem is gondolt, hogy két tisztelendő is élhet a világon. Lappangó érdekellentétet szimatolt; az apja sérelmére elkövetett, jogfosztás volt ez a kettős tisztelendőség. Szeretett volna mindent tudni, de nem merte a dolgot megpedzeni. Hol van az ő apjának a temploma? Hol van az ő apjának a gyülekezete? Hol van az ő apjának a hangja? Férfiak, akik megfordultak a házuknál és süveglevéve érdeklődtek a tisztelendő úr után, ott gubbasztottak a hátsó sorokban és a tiltakozás minden jele nélkül adták át magukat a

papi hang hullámfürdőjének. Ezek az emberek nem találtak semmi összeférhetlent a kétféle tisztelet közt? Mit tudtak azok, amit ő nem tudott? S mi volt az a titokzatos delej, amely mégis a házukba szívta őket?

Egy este új emberek állítottak be hozzájuk. Zoltán nem állhatta meg, kipottyant belőle a kérdés:

— Mit csinálnak ottbenn a bácsik?

Az anyja csodálkozva fordult feléje, mint aki egy végleg elintézett világrendben új nyugtalanságot észlel.

— Szerződést, mondta egyszerűen.

Ezt a szót nem értette. A kisasszonytól hallotta, hogy az Isten szerződést kötött a zsidó néppel. Miféle szerződést köthet az apja ezekkel az emberekkel. Nyomozni kezdett a dolgai után s ez annál nehezebben ment, mert kérdéseit csak magának tette fel s magának is csak félig és homályosan. Zoltán nem tartozott azok közé, akik, mint borjú az anyját, kérdésekkel döfködik oldalba a felnőtteket. Ő a kérdést hivatalan tolakodásnak tartotta, a nagyok fellegvárához támasztott létrának, amelyet azok jogosan ellökhetnek. Ő nem kérdezte, inkább kitalálta a világ tényeit. Ezért volt a világa zavaros, mint a mese vagy az álom. Néhány óvatos felvilágosítás talán hosszú esztendőkre megnyugtathatta volna, amíg az egész igazságnak a szemébe nézhet. De Zoltán nem firtatta a nagyok dolgait, vagy ha igen, a kérdései lőtávolyra jártak attól, amire kíváncsi volt. Így a feltevéseknek, gyanúknak és tévedéseknek új bozótja szövődött körülötte, amely époly valószínűtlen volt, mint annak idején a farakás bozótjai.

Egyre izgatottabban találgatta, puhatolta, hol jár, mit csinál egész nap az apja. Mint ahogy a nap fölkel és lenyugszik, az apját is elvitte s visszahozta egy másíthatatlan rend. Reggel később indult, mint ő s délben később is jött meg. Az ebédnél felállt és csak az este vetette vissza. Ez az este télen messze benyúlt a sötétségbe. Az udvaron kupacokban állt a hó s ők az anyjával a konyhatűz kisárvadó fényénél spórolták a petroléumot. Az utca kutyaugatással jelezte a távoli házak életét. Fölkerekedett valahol az ugatás és egyre közelebb ért hozzájuk, mintha egy kutya-Attila továbbította volna hírpóstáját birodalma végei felé. Ilyenkor az anya fölegyenesedett, száraz mutatóujját az arca elé tette s azt mondta: «A!» Ha a csaholás tovább szaladt, visszadől szibillahelyzetébe s várták az új póstát. De ha az udvar hava is fölropogott, a végelgyengült Hektor is föltápáskodott zsákkal kibélelt kosarából s vidáman nyítt a gáderon, akkor előre húzta szemén a kendőt, felállt s azt mondta: «Apád!» Az apa végig csoszogta a gádert, hümmögött, krárogott s első útja a tűzhelyhez vitt. A vas lemezei közt kiszivárgó fény pirosan világította át előrenyujtott pergamen tenyerét s a lábairól patakokban csordult a hólé.

Honnét jött ilyenkor a hatalmas ember? Régebben sosem figyelt a felnőttek beszélgetéseire, most minden szót elkapott, hátha a rejtélyes

útra vonatkozik. Ivekről, kivetésről, jelentésről hallott s a jegyző ki nem maradt egy mondatból sem. A jegyző Lajcsi apja volt, Lajcsié, aki oly komiszul éreztette vele, hogy neki kellene az első gyerekek lennie. Miféle viszonyban van az apjával a jegyző? Egyszer ezt a mondatot csípte el: «Az egész községháza megbolondult».

Mi az a községháza? — kérdezte másnap Behrt, akivel e téli hónapokban csak véletlenül találkozott.

— A községházán fizetik az adót, felelte a jólértesült polgárocska, akiben az álmok elillant illó olaja a gyakorlati érzék vastag és keserű gyantáját hagyta vissza.

Az adó persze szóbólcsinált vakablak volt. Zoltán nem merte a tekintélyét új kérdésekkel kockáztatni. A községháza talán egy másik templom, ahová úgy viszik az emberek a pénzüket, ahogy az iskola templomába az énekhangjukat. Az apja baldachinos szószéken ül, aranybetűk alatt s az emberek az úrasztalára teszik az erszényüket.

De a községháza nem templom, még tornya sincs: ezt egy áprilisi délután tudta meg, mikor az anyjával a temetőbe ment. Bodané már délelőtt letördelt egy-két gallyat a háza előtti aprókert egyetlen jázminbokráról. Gulyásné néhány nárciszt nyújtott át a kerítésen s jázmin, nárcisz egy ördögös drót segítségével apró kerek koszorúba állt. De az utak latyaktól csillogtak s Bodané félt a temető-út kátyuitól.

— Kerüljünk a községháza felé — mondta s rojtos aljú szoknyája egyik sarkát kissé fölemelte, nem annyira a sár ellen, mint megszokásból — ha sár van, az ember fölemeli a szoknyája sarkát.

Zoltánnak a szíve is a torkába ugrott. A községháza! Leste a toronyot, de a torony elmaradt.

— Messze van még a községháza? — kérdezte az anyját s az izgatottságtól könnyek sajtolódtak a szemébe.

— Nem ismered a községházát? Ott volt a szegleten — s a szoknyát eleresztő kéz egy oszlopos házra mutatott, amely mellett Zoltán gyanútlanul vitte el a kíváncsiságát.

A temető akácai és ecetfái szélben kavarogtak. A koszorút egy zöld zuzmóval porhanyós keresztre akasztották. Az anyja gyöngédet lökött rajta.

— Imádkozz a kis Vilmikáért. Ő a te húgod.

Szegény asszony, a tizenkét éve elhalt kétesztendő lánykáját a felcseperedett fia hűgának érezte.

Zoltán imádkozott. Aztán imádkozott a nagypapáért is. Közben a szomszéd sírt nézte, azon hatalmas, szekrényforma márványkő állt, a kövön kibontothajú kislány fényképe.

— Ez ki? — kérdezte (ezen a napon már másodszor kérdezett), miután lerobotolta az imát.

— Ez a jegyzőék Erzsikéje.

— A Lajcsiéké?

Zoltánt szívenütötte a márványkő. Az ő Vilmikájuk keresztjét

csak az imádság s egy szál drót tartja össze. Hogy égette a harmadik kérdés: A mi Vilmikánknak miért nincs köve? S a negyedik s az ötödik: Ki az a jegyző? S a jegyző édesapámnál is nagyobb? Egy azonban biztos volt: a Lajcsi hetykeségének ez a márványkő a talpazata.

S a temető nagy talányosztó. Nem állt meg a márványkő-problémánál, egyre új kérdőjelekkel bonyolította szegény Zoltán összecsomózott világnézetét. Egy hónap sem telt belé s ünneplőbe öltözött a család. Tágas paraszt-udvarra mentek, ahol fekete férfiak, szembehúzott keszkenős asszonyok ácsorogtak. A konyhaajtó körül sűrű rajokban áramlott az ember. Az egyik kijött, a másik bement. A bemenők összeszorították az arcukat, a kijövők csendes áhitattá lazították a komorságukat. Az apja is bement s amikor kijött, a négy legény vitte fémkoporsót támogatta a félkezével. A koporsót egy fekete posztóval leterített állványra rakták s szípigó asszonyok és beszegett fejű férfiak sereglettek köré. Egy zömök, négyszögletes fejű, bizalmatlan tekintetű fiatalember idősebb asszonyt vezetett ki a karján. Az asszony, mihelyt a küszöbre lépett, fölsivalkodott s görcsösen hajtogatta:

— Én édes, jó uram!

Egyszerre honnét, honnét nem, a másik tisztelendő is előpenderedett, ott állt fekete talárjában, a koporsó mellett, megvárta, amíg az asszony elnyugszik, a normális beszéd hangfokára állította a hangját s apró tömondatokkal maszkírozta el készülő szózáporát. Szinte látszott, milyen erőfeszítésébe kerül a kitörni kész hangot visszanyomni. Néhány perc alatt el is ejtette a gyász gyepelőt, már megint a száguldó vihar volt, emlegette az özvegyet, a fiút, a menyet, az unokákat s minden mondata után új és új zokogásroham csuklott föl a gyászolókból. Mintha két elem versenye lett volna ez a beszéd egy lezárt koporsó fölött; a legősibb dráma: szónok és felelő kórus egyirányú párbeszéde.

Zoltán várta a botrányt. Ott állt a két tisztelendő szemben egymással, köztük a koporsó. Úgy érezte, most kell eldőlnie a nagy párbajnak, ki az igazi kettőjük közül. De nem történt semmi. A legények fölémelték a halottat, ők utána kanyarodtak, fekete emberek végtelen sora közt lépkedett s még neki is apróznia kellett, hogy együtt maradhasson az anyjával, aki szorítás nélkül, de állhatatosan fogta a kezét. A falu figyelme a vonuló menetre döbbsent, a kapuducok mögött asszonyfejek bukkantak ki, az udvarokon lézengő emberek megálltak, a fölvellázott gané is megállt a kezükben s a fehér fürtjeiket vető akácok is megállították nyugtalan zajlásukat.

A temető dongó darazsai és cik-cak író pillangói ellenére is komoly volt, mint egy férfigomlok. Frissen hányt gödör szélére tették a koporsót, az emberek egymás hegyén-hátán tolongtak, beletapostak a kihányt sárgaföldbe s elnyelték a szomszéd sírokat is. A tisztelendő úr imádkozott. A rektor szembeállt néhány fiatal parasztlegénnyel, énekeltek, a koporsó egyszerre eltűnt, majd konok zuhogás verte fel a fákon túl a végtelenig szaladó tavaszt s ásók kék acélja csillogott a sírbahányt rögök közé.

A tisztelendő úr az özvegyhez lépett, aztán a többi rokonhoz és sorra kezét fogott velük. Na, most állt belé Zoltánba a lélekzet. A két tisztelendő egymás felé fordult, szótlánul kezét fogtak és nem történt semmi.

— A Boda-pap is kibékült a bátyjával, csak azt várta, míg meghal — jegyezte meg mögöttük egy menyecske.

— Juj, ne beszélj, itt áll a felesége! — súgta a marka mögött a másik.

Zoltán ebből a néhány kaján szóból tudta meg, hogy a nagybátyja temetésén volt. Temetés után harmadnap átjött János, így hívták a négyszögletes fejű, bikanyakú embert. Zoltán tanuja volt a nevezetes találkozóznak.

— Előbb is megtettem volna, Béla bátyám, de amíg édesapám élt, nem bánthattam meg — s kinyújtotta a kezét. — Neki is nehéz természete volt — jegyezte meg később s aztán hagyta, hogy a bátyja beszéljen helyette is.

Zoltánnak székeket kellett kihoznia s ott ült a két férfi a beálló szürkületben. Boda-pap szívéen léket ütött a kibékülés enyhülete, mégis csak rokona volt ez az erős, komoly képű férfi s jól esett előtte kiáradnia. Az meg el se mozdította a fejét. Ült és semmitem árulta el, hova esnek a beléhulló szavak. Pedig rég kívánta ezt a napot. Két kis családja volt már, fia-borjas ember, az ökle mint a kalapács s még nem rendeződött el az életével. Kalauzra volt szükség, aki eligazítja a tulajdon indulatai közt. Mint gyerek megszökött, a negyedik faluból zsuppolták haza. Mint surján kamasz, fölutazott Pestre, hogy ő kertész lesz, az anyjának kellett hazakönyörögnie. Mint katona, bezupált, az apja ment utána; máig se tudja senki, mit tett s mit se, hogy hazaküldték a legényt. S a húszéves harag elállta előle az egyetlen tanult embert, aki rokona volt s túllátott a disznótoros és névnapos parasztboldogságon. Most eljött hozzá, itt ült komolyan s türelmesen, mint aki figyeli az orvost, hogy tesz-e érte valamit.

S ha nem is fölös gyakran, de a látogatásai meg-megisméltődtek. Minden héten be-beállított. Zoltán ilyenkor már szaladt a székekért. A tisztelendő úr hamar fölheccelődött, égette a székek, föl-le sétált, úgy ágált a szobormerev férfinak, míg Zoltán a gáder szélére gugyorodott, mimelte, hogy ostort csinál, vagy egy csúzlin bajmólódik s mohón leste az apja minden szavát.

Szegény Boda-pap szóbojsége már az elfecsegősödő vénség előszele volt. Már nem tudta beharapott szájjal viselni a sorsát, igazoló szemekre volt szüksége, tanukra és prókátorokra, akikben vesztett igazságait tükrözhesse. Talán ez a szükséglet bizgatta ki belőle a Zölddisznó monda-körét is. De mennyivel több a kis besपालétázott lelkű gyermeknél ez a másik tagbaszakadt gyermek, akinek épúgy szárny és háromkirály-szavak voltak az ő szava, mint Zoltánnak a Zölddisznó legendája.

Zoltán ezekből az elorzott beszélgetésekből tudta meg, hogy az

apja haragszik az emberekre. «A világ a gazság iskolája», hallotta egyszer. «Ha minden nyak megtalálná a maga kötelét, kevés volna az erdő akasztófának», hallotta másszor. Zoltán még nem gondolkozott azon, hogy az emberek jók-e vagy sem, de egy tudat alatt leszűrt meggyőződés szenvedélyesen helyeselt az apja keserűségére. Nem nyomták-e őt is a helyettes bírók kerítéséhez s Lajcsi nem akasztott-e a hátára cédulát? Mi volt az, ami az emberektől elriasztotta? Az apja nevet adott neki: a rosszaságuk.

— Példa rá az én esetem is, kiáltotta föl egyszer Boda. Zoltán úgy érezte, hogy az Apai Titok hirtelen fölnyílt barlangszája elé került. De János ismerhette az esetet s nem szólt. S talán Boda tisztelendő is félreértette ezt a hallgatást, mert visszahúzódott, mint aki világgyűlölete sérelemgyökerét mutatta meg s a másikban gúnyt lát föl villanni. Általános dörgedelmekbe csapott. Nagy összeomlásról beszélt, amely kiveri az embereket férges óljaikból s bibliai idézetekkel tüzelte még mumusabbá az emberiséget megtisztító forradalmat. Ezek az idézetek az ő ajkán egész másképp hangzottak, mint a tisztelendő úrén. Annak az idézetei pukkantak, mint a petárda, ezek szűrtak, mint a lándzsahegy.

Hát az apjának is van esete? Miféle eset lehet az! Bizonyosan a gonoszságé. A rossz emberek csalták őt kelepcébe. S a gyűlölet világosságával látta a másik tisztelendőt, akit a gyülekezet az apja helyett emelt maga fölé. Ugyanazt a haragot érezte, amit akkor, amikor a kisasszony vezényelte, hogy köszönjetelek szépen a tisztelendő úrnak. De mért fogtak kezét a koporsó fölött?

Még semmit sem tudott, de már kész volt benne az évekre szóló érzelmi állásfoglalás: Az apja jó, az apját a rossz emberek bántották, elvették tőle a templomot, amely az övé. S szenvedélyes imádat hullámozott fel benne az apja felé. Ez az imádat már nem volt a Mindenhatónak szóló tisztelet, amely egyetlen hatalmi forrást ismer és azelőtt borul le. Nem azt jelenti-e ez az eset, hogy az apját kijátszották, gonosz, alattomos, de mégis csak erősebb erők kerültek fölé. Szánalom vegyült a bámulatába. Az apa, ki idáig az ótestamentum szigorú omnipotense volt, a kereszt megtört mártíristenévé vált. Szenvédélyes szánalom volt ez, amilyennel csak nemes szívek tudják az életükbe vetődött első vértanút megsiratni.

A szülei éjjelente arra ébredtek, hogy remeg velük az ágy. Felültek; a remegés elállt, de néhány pillanatnyi csönd után elharapott sírás rázta meg csuklásszerűen.

— Bajod van? — kérdezte önnönhangjától másodszer döbbenve meg az öregasszony.

De Zoltán nem felelt. Esztendősz magyarázkodás is kevés lett volna hozzá, hogy e zokogás mögé okot állítson. S Zoltánban oly szűken állt a szó. Színlelt inkább s Bodánét egyenletes, mély lélekzetvételek nyugtatták meg a fia álma felől.

— Rosszat álmodott — motyogta.

Ha tudta volna, mi történik az ő szenvedésre kárhozott fiában!

Közben itt is, ott is új rések nyíltak az áthatolhatatlanba. Zoltán gyanúja százféle irtáson indult és kanyargott. Egyik csapás elakadt, a másik önmagába kunkorult, de a harmadik az üldözött titok vércseppjeitől volt csikos. Zoltán ezen az őszön már nem járt a kisasszony elé. Az iskolának három tanítója volt. Az elsővel hadd egye a mérég a kisasszonyt, az legalább megtaníttja írni, olvasni, imádkozni őket, ha el is hektikásodik. Akkor pihenhetnek három évet, az öreg Bordás tanító gondoskodik róla, hogy a pihenésük zavartalan legyen. Amelyik meg olyan stréber, hogy az ötödik-hatodikat többre becsüli a kukorica-szedésnél és krumplikapálásnál, azt a rektor gyógyítja ki az intellektuális fennhéjzásból.

Zoltán eleinte örült Bordásnak. Amióta a kisasszony csókja szétfűtta Ariadne-Százszorszép páratestét, nem volt hova függesztenie a segélybiztosító tekintetét. Az a kékség rögtön befüggönyöződött, mihelyt ő kereste. De Zoltán nem is kereste. Kínos fegyverszűnet feszült közübük. A kisasszony nem tette le őt, első gyerek maradt, de ha nem kellett, nem szólította. Ha sorba mondták az imádságot vagy a zsoltárt, nem Zoltánon kezdte, aki pedig első volt, s ha hozzá ért, csak intett, hogy tovább. Megtörtént, hogy Zoltán elvétette az olvasást, ilyenkor nem javította ki. *Azóta* nem szólít, mondta magának a mellőzött fiú, de hogy mi az az *azóta*, arra mind kevesebbet gondolt. Néhány hónap alatt kemény tok lett ez az «*azóta*», amely kiszigetelte lelkéből a semmiségében is borzalmas emléket, ahogy a beteg tüdőgócot is eltokolja a fölsarjadt hegszövet.

Ezután a kínos fegyverszűnet után Bordás a béke volt. A maradék szorongások is elszibbadhattak. Zoltán az első napokban úgy érezte, hogy a nagyiskolának fehérebb a fala, mint a kisiskoláé volt, a padok is világosabb zöldek s a falra aggatott ócska térképek hétszínű mosolyai egy ráleső jóakaratra. Bizakodva kereste a tanító úr szemét. Ehhez a nagy föllélekzéshez igazán csak egy szilárd pont kellett, hogy egészen boldog legyen. De a Bordás tanító szemét nem volt olyan könnyű megtalálni. Vastag, hernyószerű szemöldök eresze alatt hűsöltek azok, felülről is, alulról is ujjnyi vastag szemhéj bagyulálta, mint hasadt gesztenyét, a kopács. Ha beszélt is, mintha aludt volna, ami ravaszság is lehetett, mert így, ha aludt is, azt hitték, hogy ébren van. A tekinteténél már csak a hangját pólyázta el jobban. Felülről roppant orr vigyázott rá, hogy kelleténél nagyobbra ne nyithassa a száját, alulról az álla alá támasztott ökle. S ami a kettő résén kifért, azt egy sűrű szájba lógó, rágott bajusz szűrte puzmogássá. Ehhez a hanghoz szokni kellett s a kisiskolából fölkerültek úgy hegyezték hozzá a fülük, mint Berlitzet járt pesti, ha Angliába ér. Bordás tudhatta ezt, hagyta, hogy a gyerekek szokjanak a «környezet»-hez. Eleinte csak a negyedikeseket szólította, ami abban állt, hogy az első gyereket: Kőkőnyei Gyurkát, szembeállította az osztállyal s azt mondta:

— Számoljatok !

Erre a Gyurka karmesterkedése alatt az egész sereg rázendített az egyszeregyre. Bordás, mint évi fáradságát kipihenő fürdővendég, elernyedten tűrte ennek az egyszeregy-tengernek a mormolását s csak akkor horkant föl, ha a tengerre váratlan hangok hullámai morajlottak. Ilyenkor fölugrott a helyéről, a széket hátra, az asztalt előre rúgta, zizenyős szeme is kibújt, a bömbölősebb hangja is előrontott Aeolus-rejtekből, úgy ordította :

— Összetöröm a csontotokat ! Kitaposom a béleteket !

Ez az alternatíva a jövevényeket megrémíthette, de a nagyokat hozzáedzette az idő, ők tudták, hogy a pálcá csak az olvasásnál vagy a hittan fölmondásnál válik suhogóssra. Ilyenkor a gyerekek sorba énekeltek a leckét. Az nem volt baj, ha újra elfújták, amit az előttük felelő, de aki elakadt, az deresre került. Persze Gyurkától is sok függött, egy kalap körte ellenében ülve is maradhatott az ember, ha rákerült a sor.

Zoltánt ez az alulról adagolt pedagógia egyszerre kiábrándította a nagyiskolából. Az első ilyen pálcás látványosság után sápadtabban ült a helyén, mint akinek az ujdonsült hurkái szívták el a feje vérét. Nem annyira a fájdalom borzasztotta. Az ember olykor csúnyán megüti a lábát s el sem pityeredik. Egy mozdulat volt az ő számára elviselhetetlen, ahogy a bűnös az első gyerek ölébe hajtotta a fejét. Volt, aki ilyenkor úgy tekintett szét a könyörületet nem ismerő világba, mint elaggott bűvár, aki tudja, hogy utólszor bűvik a tengermélybe ; míg a megátalkodottabbak visszafordultak és sunyi vigyorgásban adták az iskola tudtára, hogy edzett legények ők, akik ezt a kis fenékmasszázszt fel sem veszik. S csodálatoskép ezeket a megátalkodottakat Bordás tanító úr kisebb hévvel verte, sőt a fölvilágosításukat egy-egy markosabb kamaszra bízta, míg az ijedezőkkel szemben kérlelhetetlen volt s a lányokat sem kímélte.

Zoltán ilyenkor elfordította a fejét : Istenem, ő is elkövethet valamit, amiért ezt a mozdulatot el kell ismételnie. S már előntötte a lehajlás szégyene, a vér az arcába szökött, minden izmát meg kellett feszítenie, hogy meg ne ugorják, ki ne rohanjon az idegeire erőltetett társadalomból. Sajnos, az iskola kapujában az erkölcsi világrend áll szétvetett lábakkal s órjás árnyéka a padra nyomta a reszkető fiút. A kisasszony előtt megengedte magának, hogy a padra könyököljön, vagy a lábait csosztassa, most néha égette a kényelmetlen tartás s nem mert változtatni rajta. Még a mocorgó szomszédjai helyett is ő rezzen össze, hátha ráesik a gyanu. Ő volt az egyetlen, aki véreskomolyan vette az iskolát, ahol a többiek az emberkomiszság apródidejét töltötték ki. Őnekik szöges kerítés volt Bordás tanító, fönnakadtak rajta vagy átugorták. Ha átugorták, az imposztorság aznapi Mária Terézia-rendje verte a mellüket, ha fönnakadtak, a deres helyreállította a státuszkvót. Zoltán azonban úgy érezte, hogy ő csak egyszer akadhat fönn,

ahogy a tarpéji szikláról is egyszer lehet lezuhanni. S mintha csak azért járt volna iskolába, hogy ezt a fennakadást elkerülje.

Dermedt vakságában arra a legalapvetőbb társadalmi tényre sem jött rá, hogy a tanító úr sosem verte a cipősöket, kizárólag a csizmásokat verte. Bezeg Lajcsi tudta ezt s oly otthonosan forgolódott és fecsegett, akár otthon az udvaron. De Zoltán nem mert hinni az apai tekintély föléhegyesedő villámhárítójában, neki a tanítói pálca a természet fékezhetetlen villáma maradt, amely oda csap le, ahova akar. Mit nem adott volna, ha valahogy lekenyerezheti ezt a titokzatos nagyhatalmat. De hiába öntötte minden erejét az önfegyelmzésbe, Bordás a leghalványabb jellel sem emelte ki őt az elpáholhatók tömegéből. Nemcsak, hogy nem törődött vele, de rosszalta őt. Bosszantotta ez a mindenáron jótanuló gyerek, aki az ő rossz tanítósága ellen tüntet a makulátlan-ságával. Mihelyt szerét ejthette, le is tette őt, csakhogy üssön rajta.

Azon a napon történt, amikor a másodikosok is megkezdték az egyszeregy magános felmondását. Zoltán az izgalomtól bedagadt torokkal hadarta a maga tábláját.

— Mit hápogsz? Nem tudod kinyitni a szád? — förmedt rá a tanító, aki a jegyzőnek látatlanban is megígérte, hogy az ő fia a legokosabb a másodikban.

Zoltán még jobban hápogott, mire Bordás is kioldozhatta a készenlétben álló felháborodását.

— Ilyen tutyi-mutyi nem lesz első nálam. A kisasszony talán szerette az ilyen szoknyaránc-legényeket, de nálam nem lesz becsületed. Lajcsi, ülj a helyére!

Ez volt Zoltán első nagy iskolai veresége. Talán nem is a vereséget fájlalta, inkább a megaláztatás pillanatát, hogy ki kellett rámolnia a könyveit s átkászolni a második helyre. Olyan volt ez, mint a kizsuppolás. Milyen szívesen kotródott volna a második, akár a tizedik helyre is, pedig ott durva kamaszok ültek, akik a bugylijukkal böködték egymást, csak most ne kellett volna ennyi vigyorgó pofa előtt odébb telepednie. S nem nyilalt-e ez a megalázás is az Apai Titok felé. Nem a jegyző Lajcsit ültették-e a helyére, a márványköves Lajcsit a fakeresztes Zoltán elé. Igaz, Lajcsi hangosan mondta a tábláját, de a háromszor négyet is elvétette s mi fontosabb az egyszeregyben, a hang vagy a szám? Nem olyan ez, mint az apja vékaalatti tisztelendősége? S a tanító rejtélyszerű igazságtalansága nem függ össze valami titkos alagúton át azzal a nagyobb rejtéllyel, amelynek ő olyan hiába támasztja a képzelete ostromlétráit.

S ha ez lett volna az utolsó megaláztatás! De egyre újabbak jöttek. Advent derekán az apja lábát föltörte a cipő, estére lázas lett, a lágyéka megduzzadt, úgy hogy az egész éjszakát áthanyakodta s reggelre sem bírt talpraállni.

— Mondd meg a jegyző Lajcsinak, azt üzenem a papájának, nem mehetek be a községházra, orbáncom van, vagy mi az ördög.

Zoltán átadta az üzenetet. Az apja azonban nemhogy jobban lett volna, de félre is beszélt. Bodáné nem győzte ecetezni, orvost is hívott volna, de a beteg erősködött, hogy az ablakon hányja ki. Az utolsó tanítási nap volt karácsony előtt. Lajcsi egyszer csak odafordul Zolihoz s a Harmat-lány s mások fülehallatára ráripakodik:

— Igaz, az apád bejöhetne már. Nem azért tartjuk, hogy apuka írja az adóíveket.

Nyilván úgy félfüllel fogta el a papája egyik kifakadását, de nem állhatta meg, hogy Zoltánhoz ne vágja. Zoltán nem tudott felelni. Félt, hogy megint úgy jár, mint amikor a másik tisztelendő ellen fogadkozott. Az apai hatalomba vetett hite túlvolt az első kalapácsütésen, egy újabb ütés s szétment, mint a homokkőbálvány.

Az apját a jegyzőék tartják! Még a toronytalan, nyomorult községháza sem az övé. Csak megcáfolná már valaki, legalább az apja mondaná: Nem igaz, coki, jegyző, — ha csak hősködésből is. Este nagy alattomosan odaódalgott az apja ágyához, egy véka murzsult csutát gyömiszölt a kályhába s míg egy kiesett paraszas csutával vesződött, szinte véletlenül ejtette el:

— A jegyző úr meg azt üzeni, szeretné, ha édesapám befáradna az adóív miatt.

Hol szedte föl ezt a «befáradt» szót? Talán a kisasszony tessékelté így tavaly a tanfelügyelőt. Az apának is jólesett a finom kifejezés, oly idegenül magzott fel a fia ajkán, csakugyan egy üzenet szava lehetett.

— Jó, hogy nem az apámistenit szidja — hehetézte csendesen. — De hát mulatok az ágyban? Egyszer ő is körmölhet.

Ó, milyen tapinthatóan ott volt ebben a «körmölhet»-ben az apja községközi munkájának az alantassága. Kellett-e többet hallania, hogy az irnok-robot lényegét megejtse. Nem is egészen értette a szót. A körmös náluk az összezárt ujjhegyekre mért pálcaütés volt, de ez a mellékasszociáció csak növelte a körmölés szégyenletességét. De hogy jutott hát az apja a tisztelendő címhez? Egy tisztelendő, aki körmöl! Az a másik, az aranybetűk alatt, bizonyára nem körmöl. Melyik hát az igazi tisztelendő? S miféle összeesküvés, királyfit békává büvölő erő száműzte körmölni az apját, aki neve szerint a templom gazdája volt. S ha elvették a templomát, mért hagyták meg a nevét? Olyan kérdések, melyekre lassan mégis csak világosság derült.

A tavasz újra összehozta régi barátjával, aki egészen más Behr volt, mint tavaly. Sosem beszélt arról a másik iskoláról, ahova a zsidókat rekesztették, de az a külön világ, furcsa jegyeket írt föl rá, melyeknek Zoltán hiába kereste a megfejtését. Láta Behr fényét, de nem látta a napot, amelytől a fényt kapta. Behr tudta ezt s fényforrásának a rejtegette egész kis fióknappá duzzasztotta. Szelíd fölényeskedéssel kezelte Zoltánt s Zoltán nem merte letorkolni őt. Ó, Behr kiküzdötte már a maga helyét az emberek társaságában. Már nem volt a megvetettek

megvetettje. Az apja fűnek-fának eldicsekedte, hogy fia a zsidó tanító kedvence, nagyszerű gyerek s már németül is olvas.

Miféle iskola lehet az, tündődött Zoltán s úgy érezte, csodálatos bölcseket faragó iskola, a fiúk is irigységből csúfolják azokat, akik odajárnak. De ha kérdezősködni próbált, konok sáncokba ütközött.

— Tanultátok a harmincötödik zsoltárt?

Mire Alfréd csak ennyit válaszolt:

— Dávid király is zsidó volt s a zsoltárokat Dávid király írta.

Ettől Zoltán nem lett okosabb, ami annál jobban bántotta, mert Alfréd a református iskola minden eseményéről értesült, mintha csak ő jegyzőkönyvezte volna a deresre húzottakat s a tanszemélyzet mulasztásait. Tudta, hogy a kisasszony mamáját másodszor is megütötte a szél s az orvos lemondott róla, még a Bordás tanító szólásait is megtanulta.

— Összetöröm a csontotokat, kitaposom a beleteket, úgy-e, ezt mondja?

S nem nevetett volna, csak megmutatta, hogy tudja. Szegény Alfrédnek nagyszerű érzéke volt a tények iránt. Zoltán nem győzött álmélni a kijelentő mondatain. «A svéd gyufa a legjobb.» «A porosz szén jobb tüzelő, mint a barna.» «A király fiát Rudolfnak hívták, de meggyilkolták.» — Selyemhernyókat is tenyésztett és tudta a selyem kilójának az árát.

Zoltán csak állta a feléhajtott tények darabtegláit, de hiába keresgélte a maga régi, szemkápráztató pántlikáit, nem talált a lelkében semmit, amivel Alfrédet elszédíthette volna. A Zölddisznó legendája elenyészett s előhozhatta-e azt a fájdalmas másik legendát, amelyet élet és gyanu szálaiból szőtt belé az elejtett szavak takácsgépe. Pedig Alfréd gyaníthatott valamit. Sosem mondta: «apád», mindig csak «a tisztelendő úr» s olyan hangsúllyal, mint aki nagyon gavallér s ha sejt is valamit, nem keresi a barátjai szeplőfoltjait. Ő a legnagyobb, sőt fölös megbecsüléssel adózik a kitűnő Boda-tisztelendő úrnak és családjának. Kész nagyvilági férfi ő s az orráról is leolvadt a gyöngyszem, mely két év előtt, mintha az oldalára kötött zsebkendővel kötekedett volna.

De ha Behrt tartóztatta is a tapintat, vagy talán maga is csak szimatolta a valóságot, Zoltán új ismerősökre bukkant, akiken át mégis csak földerengett a titok. A tények csak a magányos előtt szemérmeskednek, a társas lénynek arcátlanul kitérjék pöreségüket. S ha Zoltán a barátjával tartott, számíthatott rá, hogy egy váratlan fordulónál a messze-hitt titokba ütközik.

Egyelőre csak a géphez ment vele. Alfréd fölényes, világismerő embernek mutatkozott, de a beléidegzett ijedelem, még szívesen fogta Boda Zoltikát pajzsul maga elé. Így vezette be őt a masina büvkörébe is. A masina egyike volt azoknak a természeti jelenségeknek, amelyek megjelennek, mint a hó, vagy húsvét után Gulyásék orgonáin a lila pamacsok. A váratlanul kinőtt asztagok közül szürke füst-szökőkút bukkott fel s a

dugattyú egyenletes ütemét a surlódó szíj s a fel-felbúgó cséplő cifrázta ki. Időnként éles sípolás vágta el ezt a zenét: a falu másik feléből másik sípolás. A Magánjáró felelt a Magyar Államnak. Sajnos, az egész mulatság két-három napig tartott, amíg a Gulyásék asztagjait a Magyar Állami meg nem ette. Zoltánék a szegény negyed határán laktak, erre ritka a gazda, csak a jövevény Gulyásék szorultak ide a földes-ökrös emberek közül s mihelyt az ő szerűjükön is kazlat fiadzott az asztag, hat ökröt fogtak a masina elé, káromkodó masinások és béresek nógatták a jármukat rázó állatokat, a gép bevonult a Nagy-utca felé s másnap hajnalra a Magánjáró szomszédságából kirugott a csöndet alig színező, ismerős hang, mint messzedöngő, órjas szúnyog.

Ezzel be is fejeződött a külsőrsori masinázás. Ez a hang szeptember derekáig ott úszott a levegőben, aki akarta, fölfigyelhetett rá, de a gép körüli élet-nyüzgés rövid volt, mint egy karnevál-este. Az ember annál jobban megbecsülte. Zoltánt is lázban tartotta ez a szomszédjukban kavargó tarkaság, de sosem merészkedett oda a törekporos félrészesekek s a duhaj petrencézők közé. Ebben az esztendőben azonban Behr bátyja volt a Magyar Állami fűtője: hórihorgas, beesett mellű gyerek, akinek a feje elfeledt a csontjaival nőni s így az agyveleje is szűk kalitkát kapott. Ennek még a zsidó tanító sem jósolt annakidején nagy jövőt.

— Nehéz a feje — mondta, — jó lesz gépésznek.

Igy lett Karcsiból gépész. Igazán ügyefogyott lélek volt. Mindenki mulatsága. Akit fölvaltottak az etetésben, odaállt a géphez s Karcsit ugratta; úgy nyaggatták, ahogy dühös kutyák farkára lép az ember, hogy vonítsanak. Egeret dugtak a nadrágjába, kifúrták az almát és ganéval bélelték ki s odarejtették valamelyik masinás hűsön heverő kabátja alá.

— Nézd, Karcsi, alma. Gyere lopjuk el.

Karcsi ellopta, nem is az alma kedvéért, hanem megtisztelésből, hogy egy-vállalkozásban lehet valakivel. Rajt is ragadt a csúfolkodó kérdés:

— Jó-e a töltött alma, Karcsi?

De akármilyen tökéletlenre szabták is szegényt, mégis csak proktor volt, jogcím-rokon, akinek az örvén a masina közelébe férkőzhettek. S Behr nem volt az a fiú, aki elmaradt valahonnét.

A masina tövén ebben az évben egy csodálatos lény idézte a falun-tüli világok exotikumát. Ennek a tüneménynek egész idevalósi neve volt: Horváth Lacinak hívták s a gazdag Horváth Sándor tanár öccsinek volt a fia. A nagybátyja jogán, aki Lakk gépésszel felesben bírta a Magyar Államit, állónap ott röpködött a masina körül. De csak a neve csengett ennek a Lacinak itthoniasan, azontúl minden mondatában és mozdulatában ott csillogott egy árnyalatnyi csoda, amit ez a hódosi égöv rá nem lehelhetett volna. Agyoncsinosított fiúcska volt, akkorácska, mint Zoltán, csak blúzt hordott, mint a rektor lányai s Behr is valamikor. Csimbók is fityegett a blúzon s a lábán félharisnya, ami egymagában is megkülönböztette a helység másik négyezer lakójától.

Az idén nem utazott sem a Tátrába, sem Ausztriába; az apja,

a tanár úr, nagy művön dolgozott, melyet a Horváth-kert magaultette diófái alatt akart befejezni. Így került Laci Hódosra. Itt mindenki csak a «kis Laciká»-nak hívta, még a többi gyerekek is, hisz nem volt ő egy a gyerekek közül, inkább mutatványlány, egy a lacikák közül, akikből Pesten talán több is akad, de ide csak ez az egy vetődött. Viszont a meglett emberek se vették gyerekszámba. Úgy beszéltek vele, mint akitől már rég tanulhatnak. A masinásgazda, aki a cséplőből folyó gabonát vigyázta, számolási feladatokkal szórakoztatta s minden simán megoldott szorzás után egy «jó esze van» felkiáltással fordult a zsákolókhöz, a mire az egy «akárcsak az édesapjának, a tanár úrnak» bólintással felelt. Ezt a gazda is helyben hagyta, ő is a tanár úr korabeli, együtt járt vele a boldogult Ceszko rektor elé, már akkor úgy vitt annak az esze, mint a beretva.

Lacika pedig állta a tiszteletet, min tkis ballerina, aki megtanult spiccelni, s most minden szire-szóra a lábujja hegyére ágaskodik, csak-hogy a «juj, milyen ügyes» és «mi lesz még ebből» kiáltásokat hallja. A mázsa mellett külön mércében állt a búza, abból töltötték föl a zsákokat pont nyolevvan kilóra. Lacika a két ujjhegye közé fogta a mérlegnyelvet, mért s titkos szociális érzékkel a masinásgazdára hagyta a tizedik zsákot, amely a géprész volt. Ezeket a géprész-zsákokat külön állították s ha egy tízes halom gyült föl belőlük, kocsira rakták s a Horváthék magtárába szállították. Laci ilyenkor a zsákok tetejébe gugyorodott, végigzötyögte a falut s a lovak apai és anyai rokonsága, fajnemessege s kiállításán elvitt díjai felől faggatta a kocsist, hogy egy negyedóra mulva Ferencjós-káról vitatkozzék a politikus etetővel.

Zoltán és Behr, akik a kazán közelében helyezkedtek el, de lehetőleg nem a hordó oldalán, nehogy a bosszus Lakk gépész nyakon öntse őket, nagy, merev, drágakő-szemekkel csodálkoztak Lacika felé. Oda-lapultak az olajos szerszámláda mögé s szótlánul raktározták magukba elfogulatlan mozdulatait, mellyel a bádogedényt a buzás mércébe merítette, elvett és hozzátett a zsákhoz, ami ezen a földön a Magyar Állami masinás gazdájának a kizárólagos előjoga. Még a búza forrásához is odabátorkodott, kikapott egy marékkal a cséplő nyílásán folyó piroságból s megszámlálta, hány konkolymag esik száz szemre, hány ezerre s azután érdeklődött, hány mag van egy zsákban, hogy azt is kiszámíthassa, melyik asztagban hány ezrelék a konkoly.

Zoltán a viláért el nem hitte volna, hogy ő beszélőviszonyba kerülhessen ezzel az előtte lebegő valószínűtlenséggel, akinek az arca is olyan, mint egy angyalé, s vasárnap papája, a tanár úr mellett ül az első férfisorban. De Behr snobságát piszkálta ez a körzetébe vetődött felsőbb osztály s mint szívós pók a haditervek kész hálójával várta, ha feléjük repül. S Lacikának mindenütt akadt problémája, így a kazán körül is. Azt akarta tudni, hány préselt széntégla fogy el egy nap s egy kiló búza kicséplése egy széntégla milyen tört részébe kerül. Behr úgy intézte, hogy szembe kerüljön Lacival s az akarnok bátorságával bökte ki:

— A tanár úr is ideleenn tartózkodik?

Ezt a kérdést Lakk gépésztől hallotta, ő finomkodott így a pesti gyerekekkel s Behr úgy találta neki is jó lesz ez a kérdés. Hisz ez azt vallotta, hogy ő, Behr, a kedves papát régen ismeri, régi kellemes nekszusban van vele, csak a fiához nem volt még szerencséje.

Horváth Lacit nem lepte meg Behr tolazkodása, őt mindenki szölogatta, vizsgáztatta, ezt a kérdést meg épen megszokta, azért gépiesen, de belénevelt udvariassággal válaszolt.

— Igen, a tanév kezdetéig itt maradunk.

Ez az udvarias hang Behrt gyors előnyomulásra ösztönözte; nagyot lélezett, átugrott két-három kitervelt lépcsőt s kibökte élete legnagyobb büszkeségét.

— Maga tud németül olvasni?

Ez a téma már jobban érdekelte Lacit.

— Én ne tudnék? Tavaly a mamuka ausztriai rokonainál nyaraltam.

— Én is tudok — szögezte le Behr. — Zoli nem tud — biggyesztette hozzá némi lelkitusa után.

Ennek a tusának a lélektani indítéka ilyesforma lehetett. Behr szerette volna Zolit kiküszöbölni ebből a barátságból, hisz Horváth Lacit ő ejtette el s így az ő zsákmánya, másrészt éreztetnie kellett, hogy az ő német tudása ebben a faluban nem mindennapi, sőt egész kivételes; mindjárt példával is szolgálhat, itt a Bodák Zolija, ez hatökör a német olvasáshoz. Ezért választotta ezt a félig bemutató, félig kiküszöbölő formát. De Laci Zoltán felé fordult s azt mondta:

— Jé!

Ezzel Zoli is bekapcsolódott a társaságba.

A két gyerek azonban, mint jócímkeű flakók, az alkoholistát régibb szenvedélyére emlékeztették Lacit. Elfeledte a búza konkolytartalmát, a kazán szénszükségletét s váratlan ajánlattal állt elő:

— Játszunk iskolát!

Zoltán szemérmesen szűkölt a terv elől. Úgy elkápráztatta a csodagyerek, hogy egyszerre száz helyütt érezte szelleme koszlottságát. Lyukas nadrág volt ez a szellem, amely ostobasága pucér szégyenét villantotta elő. Ő a legszívesebben visszaiszkirilt volna a napraforgó sövény mögé, de Behr elrántotta a gyávaságát. Behrnek ez az ajánlat kitüntetés volt s öt perc múlva ott gogyorogtak a határ szilvafák tövéen, Laci tanítói felügyelete alatt. Jobbra, balra a masinások tarkán foldott kabátjai, a kabátok alatt a kék kendőbe kötött uzsonna, csak időnként vetődött feléjük egy-egy pihenő munkás s nagyot húzott a fa alatt hűsölő agyagkorsóból. Laci papirost kerített, a műszerszekrény összehajtható collstokkjával megvonalozta, gondosan felírta a harmadik elemi tantárgyainak a nevét s alája a két fiú személyi adatait.

— Édesapád foglalkozása? — kérdezte Zoltánt.

Zoltán nem tudott válaszolni. Nézett és kínosan mosolygott.

— Nem tudod, mi az édesapád foglalkozása?

— Nyugalmazott lelkész — szólt közbe Behr, aki a világ viszonyait úgy látta, mint a tenyere ráncait.

Zoltán álmélkodva pislantott Behrre. Nyugalmazott lelkész? Mi az a nyugalmazott? Ez a nyugalom az arcába kavarta a vért. Ezen a szón át sejtette meg, hogy az Apai Titok : apai szégyen. Égett, mint a pironkodás csipkebokra. Szerencsére Laci nem ért rá az ő zavarára irányítani figyelme reflektorát, ő feleltetni akart, ez volt számára a gyönyörök netovábbja. A falusi fiúk tudása ingadozott ugyan, de Laci lojális volt, a taneszközökhöz kell mérni a pedagógiai igényt. Hogy a fiúk meg ne haragudjanak, osztályzatai az egyes és kettős közt mozogtak, de ott aztán az egyszer aláhúzott egyestől a kétszer fölé húzott kettesig minden szint kispektrumozott.

— Te izraelita vagy? — kérdezte a hittannál Behrt.

Alfréd úgy érezte, hogy az ő egyesei emelkedni kezdenek s forralt higanyként szállnak a kettős és hármas fölé. De Laci kész hajtása volt az apja liberalizmusának.

— Apuka azt mondja, a zsidó is ember, mint mi és sokat tanulhatunk tőlük — s fokozott lojalitással figyelt a piruló Behr hebegésére, mint akitől végső esetben még tanulni is hajlandó.

Abban állapotok meg, hogy az iskoláskiütünö mulatság s másnap ott folytatják, ahol aznap elhagyták.

— De a gépet még az éjtszaka elhuzatják — vetette föl Behr.

— Nem baj, eljöttek hozzánk — intézte el hatalmi szóval Laci, ki ezt a két engedelmes tanítvány-bábút, világért el nem engedte az osztályzó könyve elől.

Behr másnap az új ünneplőjében állított be Bodáékhoz.

— Siess, mert elkésünk — noszogatta Zoltánt, aki még nem is szólt az anyjának a meghívásról.

Visszahőkölt az új barátságtól. Ez a csodagyerek tudja mi az a nyugalmazott s neki is meg kell tudnia. Kíváncsi volt rá, de félt is tőle s az út, amely a nagy, idegen portára vitt, ugyanazt a bizonytalanságot támasztotta fel benne, amit a titokismeretlen útjai. A szoba sarkában szívesen bonyolítgatta gyanúit és föltevéseit, de önként indulni el élébük, jószántából hatolni be egy idegen világba, ettől visszaágaskodott.

— Minek? — nyögte, mint akinek nem fontos egy Horváth Lacika, noha a pesti gyerek, úgy betöltötte, mint más sejtekből épült Marslakó, a föld kíváncsi emberét. De Behrből egy titkos előérzet egész szokatlan rábeszélés záport zúdított ki. Behr öröme ment volna maga, csakhogy egyedül maradjon a Laci barátja, de a Horváthék veszedelmes roppant udvara, a nagy kutyák, Sándor, a gimnázista, maga a hatalmas Horváth gazda s a boros, öreg Horváth bácsi visszariasztották. Mégis jó lesz a Boda Zoltán tekintélyét emelni maga elé, ő mégis csak a tisztelendő úr fia, ő lesz a pajzs, akivel Botond-Behr a Lacika körüli Bizánc kapuját beütheti.

S Alfréd előérzete, mint minden szolid, társadalmi tényben gyökerező előérzet, bevált. Alig kanyarodtak be a Horváthék roppant kapuján, amelyben két takarodó szekér is kitérhetett egymásnak, Pagát, a vizsla, már ott is termett, szembeállt velük s elvakkantotta magát. A két fiú azonhelybe fagyott. Ha előre lépnek, Pagát rájuk ugrik, ha visszavonulnak, a nadrágjuk buggya van veszedelemben. Pagát is látta ezt a kínos vagy-vagy helyzetet s élvezte is. Odahasalt a keréknyomos porba, bütykös fejét az összekulcsolt lábára fektette, a fülei előre estek, a homloka is előre ráncolódott s halk, de állandó bűgással jelezte ellenszenve éber kitartását. Ez a kutya a masinától ismerhette őket s dühe azon a kaszt-dölyfön alapult, amely rutinos kutyákban épúgy kialakul, mint öreg irodaszolgákban vagy grófi inasokban.

A két fiú kétségbeesetten bandzsított Lacika angyali beavatkozása után, de pátronusuk helyett legifjabb Horváth Sándor jelent meg, aki szemben a Lakk gépész műhelyében okult a lovaikat patkoló kocsisok s a süketségét trágár adomákkal leplező kovács egymásralicitálásán. Ifjabb Horváth Sándornak bögyében volt a Boda-család. Zoltán bátyja, Feri, többszörösen belenyírt az ő pelyhesedő férfionérzetébe. Kitétte őt a farnádiak ellen trenirozó, diák-iparos-paraszt labdarugócsapatból s elbűvölte Kócost, aki félrészes lány létére is jól forgatta a pelyvás, epitethon-adó fejét. Egy Boda, ha még oly mákszem is, heves aktivitásba hajszolta már-már elhatalmasodó mélabuját. Csakhogy Zoltán gyermekfeje mögött Feri csontos ökle lebegett ott szörnyű őrangyal gyanánt. Nem támadhatta hát szembe a portájukra hatoló különítményt, hanem oldalba s Behr elég sebezhető oldal volt, az ő markos humora számára. Szegény Alfréd azon vette magát észre, hogy a kabátja középső gombja két hatalmas ujj közt fityeg s két kárörvendő s vértcsordító husos száj hajol ijedt szeme fölé.

— Mit akarsz itt, te Lotti Alfréd? — mondta az óriási diák, aki tizenhárom éves mult, de nem messze járt az egy öltől.

Lotti, a híres Behr Lotti, már Sándorig illatozta tékozló ifjúságát s jelképévé vált mindazoknak a vulgáris örömöknek, melyekre Sándor gyorsan fölnyúlt durva teste úgy szomjazott, mint dühös tenyér a könnyítő pofonra. Behr maga is bogozgatta már a fájdalmas képzet-hálót, amely ezt a Lotti Alfréd megszólítást sértéssé hegyezte, de ki védi a család becsületét az egyéni veszély megsemmisítő pillanataiban?

— Lacikát keressük — hebegte — meghívott a Zoltit és engem.

— Ép téged hívott meg! Ép a Lotti Alfrédre van szüksége — röhögte Sándor a nem nagyon ötletes emberek makacosságával, akik kopásig dörgölik az egyszer szikrát hányt tűzkövet s megrázta a gombot, hogy lötyög-e, ami a kabátban van. Pagát is felállt, látszott, hogy rászánta magát a beavatkozásra.

— Mit akarnak azok a gyerekek? — harsant föl ebben a pillanatban egy férfihang.

Behr úgy érezte magát, mint aki előtt most jelent meg a tündér-

kert őriző harmadik sárkány, pedig ő még igazán nem végzett az első kettővel sem. Ez a harmadik sárkány kerekképű, erős pantallós paraszt volt: apa-Sándor, a falu első gazdája.

— A Lacika hívott minket, mi nem akartunk alkalmatlankodni — magyarázkodott Alfréd, aki kezdte túlságos áldozatnak tartani ezt a sokféle gyötrődést a Laci barátságáért s szívesen visszavonult volna.

Pagát és fia-Sándor dühösen morogtak s a gazda is kedvetlenül szemlélte a két jövevényt.

— Te a Behr fia vagy? — kérdezte Alfrédet.

Alfréd örömet nem lett volna a Behr fia, de hirteleniben nem talált más apát. Zoltival szemben apa-Sándor is úgy viselkedett, mint a fia: mintha ott sem lett volna. Boda-pappal sokat kötözködtek a községházán, a gazdag előljáró az elcsapott papot, a volt pap az elbizott parasztot nézte le s össze-összefecsentették az epehólyagjukat. De ha már ideboldogtalankodtak, nem akarta az öccse kedvét szegni.

— Hát csak erigyetek — intette a kazlak felé — ott van Laci a szérűben.

A Horváthék telke négy hold is megvolt. Három tagra oszlott: fölül a ház, az udvar s a ház mögött a gyümölcsös. Középuött a szérű, alul a bozót felé a konyhakert. Valamikor nemcsak birták, de még az ükapa Horváth Sándor kiforgatta belőle az eladósodott uraságát s azóta egy dinasztiai Horváth-fiú és Horváth lány repült szét onnét, markos gazdái a sosem elég földnek, sőt a tudomány oszlopára is fölfuttatott egy valódi tanárt, aki ép most írja «Magyarország helynevei» című kétkötetes főművét a kert magauitette diófái alatt.

A két fiú valóságos tériszonnal imbolygott át a téres udvaron s jóérzésüket Pagát kísérete sem fokozta, aki mintha csak a lábuk arómáit raktározta volna el szaglenyomatait albumába, előrehajtott fejjel és időnként föl-fölvetett szemmel kullogott utánuk, míg kurtirozott farka, mint fölfelé tartott hüvelyk mutatta vétőját. Szegény Pagát rosszul tanulta meg az arénák jelzéseit.

Lacikát a frissen hányt szalmakazal oldalában érték. A kazalban óriási lyuk, a lyukban Lacika, a kis Horváth Ilonka és egy baba, aki alá az Ilonka kötőjét gyúrték lepedőnek. Laci nem vette észre a közeledőket s csak a halk tanakodásukra figyelt föl, az arca lobot vetett, lángvörösen kászált elő a lyukból s nem győzött lelkendezni, csakhogy a fiúkat odébbterelje. Ő, ő a babázást is bonyolult művészetté fejlesztette, de ezek azt hihetik, hogy bárgyú papás-mamásra ásta el magát a kazal oldalába.

Sajnos, a mamát többé nem lehetett eltakarni. Pagát és Ilonka kicsattanó rokonszenve félrelökte az útbanálló városi fiút. A vizsla a lábai közt fúrta magát a «ház»-ba, Ilonka Pagát nyakörvébe kapaszkodott s a két jókedv egy rugódozó gomolyaggá gabalyodott. Zoltán egy kócos, feketehajú, s nyúlszemű kislányt látott, aki azzal a bizalmas ismerlek-ám mosollyal nevetett Zoltánra, amellyel csak a gyerekek

tudják közös multjukat föleleveníteni. S csakugyan Horváth Ilonka is belékóstolt már az iskolába, hacsak a kisiskolába is. Zoltán nap-nap után megfigyelhette volna, ha zavara előtt egyetlen elnyúlt szájja nem folyik minden copf alatt termő vigyor. «Te a Julis szeretője vagy», csúfolták egymást a fiúk. «Hallgass, te meg a Zsófié.» Zoltán nem bírta volna ki, hogy ő is valakinek a szeretője legyen.

Az első feszültséget Behr törte meg. A házba kúszott, áttekintette a helyiséget s kijelentette, hogy fürdőszobát kell építeniük. A három fiú nekiesett a szalmának, mohón kotorták kifelé, belefűrtak a friss alatti, lepréselt tavalyiba, az ujjuk kisebesedett, de egyre új lyukakat vájtak, már egész kastély volt a kazal, s ők boldogan heverték el a poros, dohos lyukakban, mintha egy palóta kerevelein feküdtek volna. Még Laci is elfeledkezett az iskoláról.

Míg ők a kazal alját aknázták alá, Ilonka és Pagát az oldalát csiszolták csuszdává. Ilonka fölmászott a tetejébe, átkarolta Pagátot s akkor zsupsz, csillogó szemekkel szánkáztak le, bele a fiúk kikotorta szalmába, nagyot hempergöztek, többet is, mint a fizika törvényei szerint kellett volna, csakhogy tovább tartson az élvezet. Ilonkát csiklandozta a kacagás, Pagát is kacagott, legalább is olyasformán tátintotta el a száját, a hátára feküdt, csuklóban elhagyott lábait az égnek fordította s fejét oldalra vetve leste, mikor indul a kisasszonya vissza, akkor ő is felugrott, már be is érte s a kazal tetejéről várta a föllihegő lányt, kárörvendő farkcsóválással, mint aki megint bebizonyította a fölényét.

Zoltán a ház kapujából oda-odalesett a hempergő lányra, de azért Ilonka ismerkedő mosolya elől sürgős építkezési munkába temetkezett. Míg a két fiú benn köhögött a tárnákban, Zoltánnak egyre több dolga akadt a kikotornivalóval. Milyen más volt itt ez a lány, mint akit az iskolában alighogy észrevett. Csunya zöld himbó, akiből itt lobbant ki a piros virág. Ezt a hasonlatot persze nem Zoltán készítette ki, ő csak érezte. Valami piros ugrált előtte, mint kicsapódó tűzhelyajtó mögül a láng. Mintha csakugyan egy csodálatos tűzhely ajtaja csapódott volna ki.

Másnap már felöltözve várta Behrt s harmadnap ő ment elébe. Lassan a Horváth-ház sárkányait is lekenyerezték. Pagátot a kazal közös örömei békítették meg, Sándor mégis csak ott bekkelhett a farnádiak ellen, legföljebb Horváth-nagyapa szitkozódott körülöttük, de neki még Ilonka is a szemébe nevetett, mindenki tudta, hogy akkor veszekszik, ha a nagymama visszatiltja a kocsmából.

Zoltán így egyre többet bámulhatott az Ilonka nevű jelenségen. Miket tudott ez a lány! De ha csak mászni tudott volna, az is csodaszámba ment. Hogy szorította a legvastagabb törzset is a két lábszára közé. S csodálatoskép még ez a famászás is az Apai Titokhoz vezetett, mint minden ezekben a betelt hónapokban.

Egyik nap a szérűnek a gyümölcsös felé faraló részeiben játszadoztak. Itt is egy farakás óvta az árnyékában előburjánzó csolyánt, melyet

az öreg Horváth néni letről fölfelé simítva oly ügyesen tépett le réceledelül, hogy egy vörös folt sem maradt aszott kezén. Csakhogy ez a farakás tízszer akkora volt, mint az a másik, amely a Zölddisznó legendájával együtt illant füstté. Hosszú, gyökerestől kiszedett akác- és szilfatörzsek heverték egymás hegyén-hátán, fel a gyümölcsös drótkerítéséig, ahonnét viszont a szélső gyümölcsfák ágvellájába lehetett átsétálni. Ilonka már oda is gugyorodott a borizú tetejébe, maga is piros borizú s oly vékonyka ágon, hogy nem is egy kislány, de sárgarigó alatt is letört volna.

— Másszon föl maga is, Zoli! — kiabálta a fiúnak, — de Zoltán nem akart a borizúre mászni.

— Én erre mászok, felelte, s átvette magát a szomszéd eperfára. Nem volt rossz mászó, de mi történt? A keze csúszott meg vagy az ugrás volt túlheves, ott feküdt a földön, pont a hasán s a szeme előtt szűkülő és táguló vörös és fekete karikák kergetőztek. A hasa, az nem lett volna baj, de a szégyen! Még nem látott, de már futott, így talán nem veszik észre, különösen Ilonka nem, hiszen csak leugrott. Vak-ságában azt hitte, a szérúbe esett vissza s a kazlak felé fut s ehó, egyszerre hangokat hall s világosodó szeme úri társaságra botlik. A kertbe pottyant s ép ellenkező irányba futott, mint gondolta. Mint azok a különös rovarok, amelyek faindává vagy levéllé tudnak merevedni, egy szempillantás és ő is hozzá hasonult az előtte álló mogyoróbokorhoz.

Sosem feledte el ezt a pillanatot. A mogyoróbokor terméseit hosszú zöldtakaró borította s a takarók tölcésereiből rovarok kúsztak ki-be. Az összetapadt termések csimbókjai közt ujjnyi rés, azontúl egy kis tisztás, a tisztáson két diófa. A két fa közti fehérpadon egy Lacikarcú szőke asszony kézimunkázott, mellette gömbölyű fekete lány hajolt a madeirázó ráma fölé: az Ilonka eladó nénje. Oldalt egy vastamlás karosszékbén a tanár úr olvasott. Tisztaarcú, komoly ember, csak a feje volt kopasz, de az is hozzá illett a komolyságához. Ércesen, tanárosan olvasott egy piros könyvből, amelyet legalább harminchárom centire tartott a szemtől, mintha a tanítványainak mutatná a helyes testtartást. A hatalmas Horváth Sándor sört töltött, odadólt a ház sarkához, figyelme el-elúszott az angolból fordított történettel, de mihegyt észrevette magát, vissza is kapta, mint aki mások ügyébe mártakozik. Ép fejezet végére érhetek, mert a tanár úr elhallgatott, egy pillanatig még nézte a kihajtott lapot, mintha valami rációt keresne a felolvasottban, aztán ennyit mondott:

— Buta kis história.

A kézimunkázó asszony fölmeredt a szmirna-terítő fölül, amelynek az egyik felén még csak az előnyomás volt meg, de a másik feléből félfejű és félszárnyú asszír madár tolakodott már elő. Szép arca egy pillanat alatt kitajtékozta mindig kész dühét, mint akinek jól esik marni, úgy harapta az urába:

— Magának minden buta, amit én szeretek.

De Horváth Sándor, aki paraszt ember letére kevésbé respektálta a sógornőjét, mint az öccse, föl kacagott.

— Juj, ezek az asszonyok. Könnyebb neki, ha beleköthet. Azt nézze meg inkább, mit csinált a fia a kazlamból s békítő kacagása mélyén fölcillant egy csillám abból a parasztfukarságból, amelynek a leabált szalma is veszteség.

De a tanárnénak a kazal is új düh ugródeszkája volt.

— Miféle gyerekekkel állt össze az a kölyök? Nem szeretem az ilyen barátkozást. Törődhetne a fiával, támadt az urára, aki minden harag refrénje volt.

— Á semmi, a Boda-pap fiával játszik — jegyezte meg félig békítőn, félig ugratón Horváth Sándor.

— Azzal? Köszönöm. Ez az a híres Boda-pap?

De itt a tanár úr mérséklete is fölemelte szavát.

— Az apáért nem lehet a fiút megítélni, mondta, s megcsillantotta lelke mézsburkát, amely csupa ilyen biztos élet és erkölcsi igazságból állt. Művelt és tiszta ítéletű ember volt, de olyan görcsösen Deák Ferencszabású magyar, hogy minden egyéni mozdulatára és mondatára külön elv-féket szerelt. A bátyja, akit úgy vertek a rektor elé s az ekeszárvánál maradt, önzéseiben sokkal eredetibb fickó volt, mint öccse, az akksióma-fiadzó diplomájával.

— Különben Boda Béla sem volt utolsó ember — tette hozzá a tanár úr az igazság kedvéért. — Ki nem hibázik egyszer?

De a felesége most már a védenbe mélyesztette a védőre görbitett macskakarmait.

— Az a Boda, akit úgy . . .

Zoltánnal különös dolog történt. Mint megvadult tömeg elől a kereskedő a redőnyt, úgy hozta ő e mondat-ár előtt fölére a süketségét. Nem az akarat adta ki a parancsot, hogy bedugni a hallását, arra nem is volt idő, maga az érzékelés zárkózott el az asszony szavai elől. A hónapok óta szorongó kíváncsiság oly váratlanul toppant a titok elé, hogy elszédült, mielőtt belenézhetett. Már nemcsak kívül, de belül is hozzáidomult a mogyoróbokorhoz, süket és gondolattalan volt, mint a fa. Amikor magához tért, megint a tanár úr érces hangja uralkodott a kerten.

— Miss Astor mindig a legjobb időben lábatlankodott Richard és Mary közé. Szegény Richard . . .

Zoltán arccal a társaság felé, lábujjhegyen hátrált a kerítésig, akkor át a dróton, a nadrágja elszakadt, de a szérűben volt. Szürkült már. A kazlak felől Lacika kiáltozása hallott.

— Zoli! Zoli!

Egyszer Ilonka is belekontárkodott, kajlán, inkább mulatságból, hogy ő is kiabál:

— Zolika!

De Zoltán rájuk se hederített, usgyi, mindig a falak mellett, ki-ki

a házból, s mikor a kapu előtt állt, neki eredt s lihegve, a lelkét öklen-dezve, esett be a konyhájukba. Alfréd hiába hívta másnap, árpacukor sem csalta volna Horváthék felé.

De hiába zárta el az ijedelem a mogyoróbokor mögé lapuló kisfiú fület, az a szó a gyermeki mendemondák csatornáin mögéje került, bekerítette őt, nem volt menekvés, be kellett bocsátania. A tanárné még aznap este előszedte a fiát s betiltotta a kazaltövi barátkozást. A tanár úr, ki különben úszó fa volt a felesége sodrán, ebben az elvi kérdésben nem engedhetett. Tiltakozása aztán olyan vad zuhatagot szabadított a Boda-családra, hogy Laci tökfilkó, ha a kezébe került részletekből a Boda-titkot össze nem rójja, Laci természetesen az apja pártjára állt. Kész felnőtt volt ő, s a nagyok boldogságával csemcsegte ezt a váratlan tényt, mely mindörökre odatapadt Zoltánhoz, mint fekete pillangóhoz a szárnyai. De már a lojalitás felnőtt póza is beleette magát ebbe a gyerekbe, akinek az volt a kétes kiválósága, hogy bámulatos gyorsan élte magára a felnőttek erényeit.

Ő nem tehet a papájáról, magyarázta Alfrédnak, amikor másnap mégis csak besurrantak a kazal-lyukba s háton fekvé tanakodták Zoltánék házititkát.

Laci úgy beszélt, mintha a papája lett volna. A liberális nagy-lelkűség szinte sajnálta benne, hogy Zoltán nincs itt, szerette volna kimutatni, mennyire nem veti meg. Behr, a bölcs Behr (aki Lottinak volt az öccse, a tulajdon életében is érzett egy rohadt sarkot, ahonnét, a parasztok szerint, az esők és viharok jönnek), hallgatott, mint az élő tapintat. Bizonyosan örült, hogy Zoltán sorsának is van rohadt sarka; félig-meddig tudta előbbre is, de nem mutatta az örömét, maga alá rakta a titkot, mint téglát, amely megint közelebb emeli őt Zoltán arca szintjéhez. Behr ösztönében épúgy ott lappangott már a gyakorlati előéretet, hogy mások szégyenét akkor használhatod ki, ha hallgatsz róla, mint Laciban a nagylelkűsködés igénye, amely a mások szégyenében önnön megbocsátó készségét élvezzi.

Alfréd és Laci, az ő alig kilenc esztendejükkel, immár bonyolult, indítékaikban alig áttekinthető lények. A kipattanni készülő titoknak egyszerűbb rügyekre volt szüksége, mint ők. S van-e egyszerűbb rügyecske a kis Horváth Ilonkánál? Ilonka és Pagát a kazal-lyuk nyílásából hallgatták a két fiú bölcsködését. Míg Pagát fülrázásig menő ásitásokkal bizonyította teljes unalmát, Ilonka eltette a titkot, mint szép üveggolyót, amelyet előbb-utóbb odaad valakinek, esetleg el is cserél.

Néhány hét múlva megint beállt az iskola. Zoltán a mogyoróbokros délután óta még zavartabb volt, mint elébb, egyedül lézengett a játszók közt s mindig az elől fordult el, aki feléje tartott. Ebben az esztendőben Ilonka is Bordás elé került s ugyanazzal a közös multat idéző mosollyal nevetett Zoltánra, mint a szérűben, csak még bizalmasabban. Hogyne, az a szérűbeli mosoly csak az iskolát idézte, de ez az

iskolai a szerűt s a kazaltöve volt Ilonka számára szemében a legnagyobb intimitás. Zoltánban két érzés harcolt. Ilonka húzta őt, mint kerítésen kihajló rózsabimbó, de ennek a bimbónak a mosolyában a mogyoróbokor is ott lidérclett. Félrefordult, nem hátra, csak félre, hogy ne sértsen, de azért a közeledést se kelljen észrevennie. De Ilonka meglovgolta Pagátot s felmászott a nagy cseresznyefára is, mért ép Zoltán elől hátrált volna meg. Piros szája belemerült az összehajlított vajaskenyér egyik felébe s a másikat Zolinak nyújtotta, boldog-szégyenlősen mosolygott, mint aki biztos benne, hogy barátság-ajánlatát elfogadják. Zoltán nézte a vajaskenyérnek a rajta fekvő másik vajaskenyértől pettyes színét s a menekülés ösztönével mondta :

— Nem kell !

Holott nagyon is kellett volna, nem csak a kenyér, de ami a kenyér mögött volt, csakhogy azt is a kenyérral kellett átvenni s ezt nem bírta. Ilonkában egy pillanatra megállt az élet, zöld lett, mint a hernyó, igazi csupa-mirigy kis nő-hernyó lett, rázkódott egyet és elszaladt. Két perc sem telt belé, Kökönyei Gyurka fogai írtak holdat a pompás karéjba s a karéj fölött két csillogó szem kereste Zoltánt, akiről ebben a pillanatban tudott meg egy devalváló származási adatot.

Ez a Kökönyei Gyurka nem volt rossz fiú, különben is ötödikbe járt, a rektor elé s nem illett Zoltánnal szóba elegyednie. De a nagygazda lányától kapott vajaskenyér s a bizalmas közlés fölkavarta a zsellérfiú lelkét, érezte, hogy Ilonka kedvére tesz, ha beleköt Zoltánba. Hazamenet melléje került s úgy, hogy Ilonka, de mások is hallhassák, rávivallt :

— Igaz, hogy apádat elcsapták? Pap volt és elcsapták — magyarázta a többieknek s gonoszul nevetett, ahogy nem szokott.

Zoltán megismerte a szót, ugyanaz volt, amit a mogyoróbokor mögött nem hallott meg. Most nem lehetett siket, újra és újra visszatért a szó, mintha hang-tükrök sora verte volna vissza, a fültanu gyerekek gúnymosolya egy hosszú, két öl széles szájba folyt s ez a roppant száj úgy vigyorogta Zolit, mintha a nadrágját vesztette volna el. Zoltán nyaka előreesett, mintha a Bordás pálcája alá hajtotta volna a fejét s utólszor szétjárt pillantása Ilonka égő szemébe akadt. Abban a szemben az elsütött pofon diadalma ült.

Zoltán nem fakadt sírva. Konok dac verte ki növésnek indult vékonyka testét. Vissza sem nézett a fiúkra, akik gúnyos kiáltásokat küldtek utána, míg a községi-kút terén átbaktatott. Úgy ment, mint akinek a frigidájára köptek s most sátorába vonul a cudarokra tüzet imádkozni. Bosszútervek vijjogtak összeráncolt homloka mögött, olyan volt, mint egy égő csóva, csak az iskola házhéjára kellett volna hajítani. Az izmai, mint automobilrázta házfalak, finoman, de hevesen remegtek s összekocanó fogai indulót vertek ki egymáson. Amikor a házuk elé ért, először döbönt belé ennek a leggyönyörűbb, egyetlen szülői háznak a viskó-volta. Ez az elcsapott pap háza volt s egyszerre

világosan látta a krimzonnal befutott másik házat, a «paplakot», ahogy Lacika mondta. Hát mégis csak ő az igazi tisztelendő?

A keskeny, kivájt téglájú gáderon az apja állt, félkezével a ducnak támaszkodott s nézte a semmit. Újabban gyakran állt így, ezt is az öregség hozta. Zoltán a községházára gondolta őt s most, hogy előtte állt, mint hegyek kinyomta artézi kút, roppant erővel szökött fel megcsúfolt imádata. Mi történt benne? Ott térdelt az apja előtt s kétségbeesetten nyüsztette:

— Úgy-e, nem igaz, hogy elcsapták? Úgy-e, nem csapták el?

A pap visszahozta a semmiből a tekintetét, csontos, bütykös ujjai eleresztették az oszlopot s meghökkenve eszmélt a válságra, amely elkerülhetetlen volt. Nagy, bibliai gesztus moccan fel a lelke alján: fölemelni a fiút s három teljes szóban mondani meg az embersorsot. De hol van az a három szó?

— Ki mondta? — riadt a fiára.

— Az iskolában.

— Majd adok én nekik — ordította Boda műdühe ormáról, amely a magyarázkodás ellen szegzett tehetetlenség volt.

Zoltán helybemeredten figyelte az első szobában föl-alá járkáló indulatot, mint gyerek, aki csak egy szál gyufát dobott el s egy falut lát kigyulladni.

Másnap Boda-pap maga kísérte fel a fiát az iskolába. Zoltán szótlánul, félelem és diadal közt vacogó szívvel követte, mint aki a bosszúálló Istent tudja az oldalán, de fél, hogy a lesújtó villám őt is felpörköli. A gyerekek ép a Perelj uram perlóimmal kezdetű zsoltárt visították, amikor a tisztelendő úr kicsapta az ajtót s Zoltánt maga előtt tolva, a küszöbre dobant. A gyerekek éneke szétfoszlott, mint rostoként szétszaggatott ruha, a kerek fejek buksi napraforgói az ajtó felé igazodtak. Még Bordás is észrevette a helyiség atmoszférájának hirtelen megsűrűsödését, kibontotta szemeit a szemhéjak petyhüdt zacskójából s iparkodott tájékozódni. Előbb a földrajzi helyzetét állította be, aztán a gyerekek érdeklődés-irányát vette figyelembe, legvégül a két jövevényt, akik mögé harmadikul kaján pofával állt a reggeli jókedvét rikoltozó nap.

— Álljatok fel — mondta végre s maga is szétízésítette a széket és asztalt, a dobogó szélére kászált, ott várta be az ünnepélyes képű papot.

— Tanító úr, — mondta Boda-pap, — visszahoztam ezt a fiút. Rút dolog az apát a fiú előtt gyalázní. Nem dícsérem magam, de ezek a hitványok örülhetnének, ha olyan apjuk volna, mint Boda Zoltánnak. A tanító úr dolga, nem az enyém: de ha csak ennyi emberséget csöpögtetnek itt a gyerekekbe, jobb volna az iskolát fölégetni. Ti pedig vigyázatok a szátokra — fordult a tanulók felé s ment, ahogy jött.

De akármilyen jól átgondolta a beszédjét, hisz egy éjtszakányi ideje volt rá, a világoóság, a jó szónoki mű első kelléke hiányzott belőle;

legalább is Bordás olyan hézagokat észlelt, amelyeket csak hosszas faggatással tudott volna betömni. Na, a bolond, gondolta s bágyadt izmai jajongva követelték a Perelj uram perlóimmal dalát. De a fiúk még álltak s Zoltán is ott állt a dobogó előtt, olyan volt az osztály, mint a pillanat Pompéijéből kiásott légió, amelyet vigyázzban ért a látvázpör.

— Hát te mit mámlászkodsz itt, kotródj a helyedre! — förmedt Zoltánra s ez a rivalgás egyszeriben megtörte a tömegszuggerziót. A torony árnyékába lépő pap, még hallhatta a harcos zsidóéneket, amely úgy süvöltött ki az iskolából, mint gőz a biztosítószelepen.

Bordás nem bolygatta a dolgot, kiki gondolja, ami jól esik neki, csak Zoltán ellen esküdött még teljesebb közönyt. A legszívesebben kiirtotta volna az iskolából, de azt úgysem lehetett s azzal a veszett emberrel még sem jó kikötni. Ezt gondolhatták a fiúk is, mert a szünetben Zoltán árváiban maradt, mint odabenn a padok, egymaga lapult az udvar palánkjához, leütötte a fejét s a cipője orrát figyelte makacsul s mozdulatlanul. Most nem ijesztette meg az elszigeteltség, nem szögezték keresztül az idegenkedő szemek. Sziget volt, de az apai győzelem szigete. Mintha egy távoli igazság katonája lett volna, akinek száz golyótól sebzetten is ott kell maradnia a helyén.

Osztályba-menet Ilonka surlódott hozzá :

— Odaadom a sárga plajbászomat — suttogetta s felvetett szemébe Pagát alázata párásodott ki.

Zoltán sosem verekedett, de most ellökte a lányt. Hanem azért ebben a plajbászfélkínálásban érezte meg az apja roppant diadalát.

Zoltán és az apja közt nem esett több szó az elcsapásról. De a fiú olyan kutya-rajongással követte minden moccanását, hogy Boda megérezte, restaurálni kell a megsérült képet, amelyen át ez a gyermek az emberi nagyságot imádja. Az ideál-apává kell egyenesednie, tűz-oszloppá, amelyet a pusztába vetett élet követni tud.

Közeledett a szüret s János, aki bornemissza létire nem sok hasznát látta a Széchy-hegy rászállt szállójének, hívta őket, hogy van egy kis diója, arra jó ám a bor; ő ugyan nem italos ember, de az apja értett a hordókezeléshez.

Egy vasárnap délután Boda-pap föl is cihelődött s beszólt az asszonyhoz :

— Te Irmus, kiviszem a gyereket a János szállójébe.

Azzal nekivágtak a hegynek. Szüret előtti vasárnap volt, a gálíckötől ragyás levelek nem bírták kötőjük alá rejteni csempészárujukát, itt is, ott is kibuggyant egy fűrt, a nagy, szögletes fejű ember, aki a szőlőt szegő őszibarack sornál várt rájuk, itt is, ott is félrehajtott egy levelet.

— No, Zolikám, ez a mézes, ez meg itt a sasza s maga is lecsípett egy szemet.

[Kicipelték a présházból a padot s odatelepedtek a diófa alá. Zoltán

egy téglán diót tört. A dión még rajta volt a zöld héj s szétfeccsenő nedve beföcskölte a tenyerét. Amíg a fehér gerizdekről két körmével fejtegette a zsenge hártját, szótól-szóig követte a beszélgetést, anélkül, hogy egyszer is fölvetette volna a szemét.

Boda céltudóan vitte a beszédet s egyre kisebb körökben kóválygott élete friss sérelme körül. János a földbeclslőkre panaszkodott. Az ő vizes rétvét többre vették föl, mint a bíró kukoricását. Boda az egyetemes cudarság felé tölcserozta a panaszt s amikor a világegyetem minden svihákságát egyetlen képletbe tömörítette, visszapottyant a tulajdon sérelméhez s úgy mutatta, mintha az az ember-mártírium remekbe készített túskekoszorúja lett volna.

— Már a gyerekekben is üldöznek — kanyarodott Zoltán esetére.

Rá se nézett a fiúra, de minden szava a fa alá repült, ahol a diótörő kő gondolt egyet s abba hagyta konok zuhogását.

— Már annak is az orra alá kenik : elcsapták, elcsapták. De kik, azt nem mondják meg. De mért, azt nem keresik. A te apádat elcsapták, ezt mind tudja, de melyik áll elő, hogy sok volt nekik, nemcsak a borítékát cirógatta az Irásnak, de a betűjébe markolt s onnét hajított üszköt ránk, ezért csaptuk el. A szegények papja volt, nem a mienk, a Krisztus papja volt, nem a mienk s mi magunknak akartunk papot, ezért kergettük el.

Fölállt és hatalmas szavakban hívta vissza férfikora méreteit. Volt annyira öreg, hogy a szíve mélyén dűnnyögő «nem egészen úgy volt» szólamot túl tudta kiabálni s volt annyira fiatal, hogy szavaiban a férfi-szenvedély kohóját lobbantotta ki. A két tanítvány, a szögletes paraszt s a guggoló gyerek mozdulatlan hallgatták ezt a gyónást, amely a gyengeség ön-apotheosisává vált. Jánost a bírákra szórt vádak érdekelték, a nagyúri, papi emberekre hulló kövek s mint tiport irtáson rohanó vadkan, vak elvágódással követte nagybátyja gyalázkodásait. Zoltán viszont a legrészletesebb vádon át is csak az egyetemes rosszaságot érezte, amely őrlő haraggal csapkodja, mossa az élet egyetlen világító-tornyát, aki egyszersmind az ő apja is. Nem érdekelte a csípős részletek pikantériája. Neki a szeretet nagy egysége kellett. Rajongani akart s boldog volt, hogy az apja vett annyi fáradságot s hőssé nyujtózta magát.

A két férfi behúzódott a pincébe, bort kóstoltak. Zoltán látta a hűvös üreg mélyén csillogva ide-odasétáló üveg-hébert s csodálkozott János bátyján, aki nyugodtan kínálgatott.

— Ez a siller még harmadévi, ez már a lakodalmomon se volt új.

Zoltán szeretett volna kirohanni a világból, annyira teli volt gondolattal és boldogsággal. Csak egy nagy, hajrás futás könnyíthetett a szíven. Nekikaptatott a hegyoldalnak. A szálló közti fákon nyugtalan madarak tördelték a dalt. Hát mégis az ő apja az igazi tisztelendő? Elcsapták, de a jóságáért csapták el. Ez az elcsapás volt a végső igazolás, a mennybemenetel. Mennyire értette, mi történt ott messze a multban.

A sok éves szorongást percek alatt mosta el a bizonyosság ujjongása. A szürkület itt is, ott is egy-egy fátylat ejtett az emberek szeme s a végtelen kéksége közé. A falu fölött egy lábas szenesedő parázs jelezte a nap kialudt pásztor szállását. Az estcsillag oly közel ült a szőlőhegy felső hullámához, hogy Zoltán azt hitte, egy karóval leütheti.

Németh László.

KÖD.

A messziség oly szomorú fehér,
mint csukott kárpit,
mely a földtől az égig fölér.

S jönnek belőle bágyadt hírnökök,
futárok ők, kik
összekötnek túll, engem s a ködöt.

De járadt szája egyiknek se szól —
csak vándorolnak . . .
Oly mindegy : itt, vagy arra valahol . . .

A ködből jöttek s csak én akarok
megtudni mindent :
Hogy laknak-e arra bánatok ?

Van-e valami túl a ködön,
olyan mint erre,
szürke bánat, még szürkébb öröm . . . ?

Kérdezik ott is, indulós szemek :
«Túl a ködfalon —»
énfelém — «csak boldogság remeg ?»

Ha kinyílik majd a fehér kárpit,
meglátjuk egymást
s tüzek helyett a szívünk világit . . . ?

A függönyön túl egyikünk se lát
s a nagy rendező
sohase húzza föl a kortinát . . .

Arady Zsolt.